

HEEM-
NIEUWS

Heemkundekring Bergelijk

Heemkundekring Bergelijk

de Keersopper

nr 29

DE KEERSOPPER

NR 29 juni 2013

Voorwoord

Bij de viering van het 200-jarig bestaan van de Protestantse kerk in Bergeijk werd er een tentoonstelling ingericht over Protestantse kunst. Op verzoek wordt deze tentoonstelling opnieuw gepresenteerd, maar nu in de Hofkerk en aangevuld met materiaal uit het Rijke Roomse Katholieke geloofsleven. De expositie komt hierdoor in een breder perspectief te staan en versterkt de oecumenische gedachte tussen de beide kerkgenootschappen.

Nu deze kunstvormen uit het nabije verleden aan het verdwijnen zijn, is deze speciale editie van 'de Keersopper' voor U gemaakt om de geschiedenis van dit kerkelijke cultuurgood in alle kerkdorpen binnen de nieuwgevormde gemeente Bergeijk levend te houden.

De tentoonstelling in de Hofkerk en de samenstelling van dit nummer kwamen tot stand dankzij de medewerking van een speciaal daartoe ingestelde werkgroep.

Jaap Bussing, voorzitter werkgroep

Werkgroep 'Pracht en Praal van Plaat en Prent'

- Theo Antonis
- Charles de Backer
- Nel Bressers
- Jaap Bussing
- Barend de Graaf
- Martien Veekens
- Marionne Verhees

Het begin van devotieprentjes

Reeds in de zeventiende eeuw was in Nederland de Calvinistische tak van het Protestantisme de heersende kerk. Het uitoefenen van de Katholieke eredienst was sinds 1629 c.q. 1648 bij wet verboden. Men was daarom gedwongen om in het geheim bijeen te komen.

De geschiedenis van het devotieprentje gaat terug tot de late Middeleeuwen. Het waren kunstwerkjes, aanvankelijk houtsneden en later gravures, met afbeeldingen van Christus, Maria en andere heiligen. Zeker na het Concilie van Trente (1545-1563) hadden zij tot doel de gelovigen te doordringen van de Roomse geloofsleer. Gedrukt op perkament of papier werden de prentjes ingekleurd. Het Lucasgilde in Antwerpen, specialist in dit vak, maakte vele prentjes. Rond 1700 werkten daar 164 inkleurders. De prentjes werden geëxporteerd naar de Noordelijke Nederlanden, waar sinds 1629 c.q. 1648 een verbod gold voor het openlijk belijden van de katholieke eredienst. De prentjes functioneerden als onopvallende, maar wel belangrijke objecten ter ondersteuning van de geloofsbeleving.

Bij de verspreiding van de prentjes hebben de ‘kloppen’ een belangrijke rol gespeeld. Kloppen waren gemeenschappen van geestelijke maagden, die zich tot het religieuze leven voelden aangetrokken en het werk van de priesters ondersteunden met onderwijs en onderricht van de catechismus, de zorg van de wezen en armen en het versieren van de (schuil)kerk. Zelf waren kloppen ook gehecht aan de prentjes. Bij bijzondere gelegenheden als hun intrede, verhuizing en jubileum werden aan de medekloppers prentjes met daarop een tekst uitgereikt, de zogenaamde ‘vriendschapsprentjes’. Bij overlijden werden de prentjes voorzien van de tekst “Bid voor de ziel van...”. Zo ontstond in de zeventiende eeuw het bid- of doodsprentje. Het oudste bewaarde exemplaar is van Catharina Jans Oly, overste of moeder van de Vergadering van Maagden in Haarlem.

Met de komst van de Fransen in 1794-1795 veranderde er veel. Zij brachten godsdienstvrijheid, maar de staat bleef een flinke bemoeienis met het geloof wenselijk achten, ook toen de Fransen vertrokken en het Koninkrijk der Nederlanden ontstond. Pas in 1853, dus vijf jaar nadat de nieuwe grondwet godsdiensten volledig autonoom had gemaakt, kregen de katholieken alle vrijheid om hun godsdienst te belijden.

De allereerste gedrukte prentjes van Noord-Nederlandse oorsprong stammen dan ook uit het midden van de 19de eeuw. De oorsprong van de gedrukte

Nederlandse prentjes ligt in Noord-Holland, ergens tussen Amsterdam en Alkmaar, waarschijnlijk Haarlem.

In de Zaanstreek stonden vroeger wel zo'n 60 papierwindmolens, waarvan molen 'De Schoolmeester' in Westzaan de laatste nog in bedrijf zijnde molen is. De molens produceerden een mooie kwaliteit fijn wit papier, dit in tegenstelling tot de papierfabricage in Gelderland waar de grovere papiersoorten als inpakpapier vandaan kwamen. De grondstoffen voor de papierfabricage in de Zaanstreek waren vooral de in Amsterdam ingezamelde lompen.

Bijzondere afnemers van deze mooie kwaliteit papier waren de makers van speelkaarten. De speelkaartenindustrie deed het

goed en werd ook door de katholieken ontdekt. Het formaat van een speelkaart kwam goed overeen met dat van de prentjes. Vanaf nu kwamen de prentjes veelal via deze drukkers tot stand.

Voor de protestanten was dit juist iets verwerpelijks. Het kaarten was in hun godsdienstbeleving een duivelse uitvinding. Tot in de 20^e eeuw distantieerden de behoudende protestanten zich, vanwege het gokelement, dan ook volledig van speelkaarten.

Zeer waarschijnlijk is het doodsprentje van Nederlandse oorsprong. Het ontstaan had een praktische reden. Traditioneel werden heilige missen opgedragen om via aflaatgeden de ziel uit het vagevuur te redden.

Bid voor de Ziel van Zaliger

DEZ HEER

PETRUS NORBERTUS PANKEN,

Lid van de H. Familie,
Oud Hoofd der School te Westerhoven,
geboren te Duizel den 6 September 1819 en
overleden te Bergeijk den 20 Juli 1904.

Hij was een man van geloof en in dat geloof
vond hij het licht der ziel. Act. xi.

Gedurende zijn leven heeft hij zijnen arbeid
met vlijt en ijver ter eere Gods verricht.
Eccl. i, 13.

De man is door zijne geleerdheid vermaard
geworden. Spr. xii, 8.

De wijsheid heeft hem langs rechte wegen
geleid, heeft hem Gods rijk g-toond en de we-
tenschap van heilige dingen gegeven; zij heeft
hem in zijn arbeid rijk gemaakt en zijn werk
doen vrucht dragen.

Zij stond hem bij tegen de listen van hen, die
hem zochten te bedriegen.

Zij heeft gemaakt dat hij overwinnaar bleef
in der strijd en te weten kwam dat de wijsheid
alles in macht te boven gaat.

Sap. x, 9, 10, 11, 12.

De begeerte tot wijsheid brengt alzoo tothet
eeuwig koninkrijk. Sap. xi, 21.

Mijne vrienden bidt voor mij, vaartwel, een-
maal zien wij elkander weder. H. Antonius.

Zoet hart van Maria, wees mijn heil.
300 dagen aflaat.

S. W. Aarts, Bergeijk.

Toen het opdragen van missen verboden was, bood het prentje met daarop “Bid voor de ziel van...” een alternatieve mogelijkheid om de ziel uit het vagevuur te halen en in de hemel te krijgen.

Later werden ook prentjes beschreven en uitgedeeld ter herinnering aan een speciale gelegenheid, zoals de eerste communie, het vormsel en een priesterwijding, of gewoon als aandenken of uiting van vriendschap.

Prentjes worden vaak bewaard in missalen en kerkboeken.

De betekenis van devotieprentjes

Zoals reeds beschreven ligt de ‘geboorte’ van het prentje in de late Middeleeuwen. Het dagelijks leven was doorweven met religie, rituelen en religieuze symboliek. God de Vader, zijn Zoon Jezus, Maria en de heiligen, ze waren de hele dag dichtbij. Want ze werden vaak aangeropen om de mens bij te staan in zijn dagelijkse bezigheden. Bezigheden die zo mogelijk verliepen volgens de orde en regelmaat van het op God gerichte getijdengebed. De hulp van God, van heiligen en Maria had men bovendien nodig om het hoofd te kunnen bieden aan zonden en de verleider daartoe: de duivel. Deze was altijd dichtbij.

Een middeleeuwer leefde in het besef, dat het geestelijk leven een constante strijd was: de strijd binnen in de mens van Gods goedheid tegen het kwaad. De hemel is moeilijk te bereiken, want de zwakke mens zwicht maar al te gemakkelijk voor wat de boze, de diabolus, hem als goed en mooi voorspiegelt. Voor zo’n strijd wapen je je en heb je liefst zoveel mogelijk hemelse hulp aan jouw kant. Eén van die ‘wapens’ was het prentje, dat zelfs soms in stukjes geknipt opgegeten werd.

In de vorm van een prentje was Jezus Christus, waren heiligen of heilige symbolen letterlijk binnen handbereik en dichtbij, zelfs voor het individu. Het prentje maakt dus contact met het heilige gemakkelijker en het bevestigt de bezitter ervan dat hij bij dat heilige hoort en niet bij het kwaad. Dit "horen bij" betekent ook: horen bij de Kerk, de geloofsgemeenschap, waarvan deze heilige figuren op het prentje deel uitmaken.

De bescherming tegen het kwaad was één van de eerste functies van het devotieprentje. Tegelijkertijd bood het de gelegenheid aandacht, respect, eerbied en zelfs liefde te tonen.

Meteen vanaf zijn ontstaan werden devotieprentjes ook gebruikt om te herinneren aan meer concrete gebeurtenissen of zaken. Een prentje dat bij een bedevaart verkregen wordt, herinnert aan die bedevaart. Een prentje dat een priester, monnik of non aan een gelovige geeft, herinnert aan de schenker. Een prentje met de patroonheilige herinnert de gelovige eraan diens goede voorbeeld te volgen.

Later ontstaan dan herinneringsprentjes zoals wij die nog kennen: het gedachtenisprentje voor een overledene, prentjes bij de eerste Heilige Communie etc.

Eveneens van het begin van hun bestaan zijn prentjes gebruikt als middel om te onderrichten in het geloof. Afbeelding en tekst geven immers het geloof van de kerk weer en devotieprentjes hebben altijd een 'leeraspect'. De teksten en symbolische afbeeldingen zijn erop gericht om de ontvanger van het prentje te socialiseren in een bepaalde devotie of bekend te maken met het geloofs-gedachtengoed.

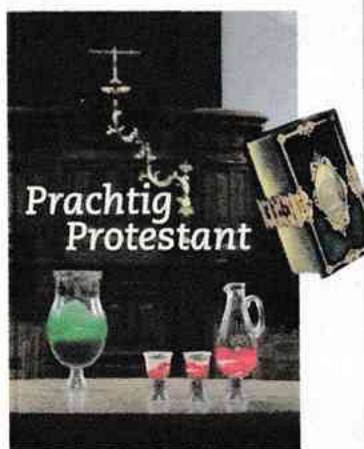

H. GERARDUS MAJELLA
bid voor ons.

Jaap Bussing

Protestantse kunst: prenten met een boodschap

Kunstuitingen hebben doorgaans in de Protestantse kerken geen grote rol gespeeld. Nee, na de Reformatie was de afkeer van de Rooms-Katholieke kerk dermate groot dat slechts “Het Woord” centraal mocht staan. Men baseerde zich met name op de Tien Geboden, zoals die door God zelf aan het volk Israël waren gegeven. Met name het gebod waar staat: “Vereer naast mij geen andere goden. Maak geen godenbeelden, geen enkele afbeelding van iets dat in de hemel hier boven is of van iets dat beneden op aarde is of in de wateren onder de aarde. Kniel voor zulke beelden niet, vereer ze niet, want Ik, de Heer uw God, duld geen andere goden naast mij” was grondslag voor afkeer van

welk soort afbeelding dan ook. Triest dieptepunt van deze opvatting was de beeldenstorm in 1566. Niet alleen beelden werden verwoest, maar ook kostbare muurschilderingen verdwenen onder een dikke laag kalk. Toch is er nog meer bewaard gebleven dan voor kort werd vermoed. In oktober 2008 werd in het *Museum Catharijneconvent* te Utrecht een tentoonstelling samengesteld onder de naam: “Prachtig Protestant”. Met een knipoog naar Maarten Luther, die zijn 95 stellingen tegen de in zijn ogen misbruiken in de kerk op 31 oktober 1517 vast timmerde op de deur van de kerk in Wittenberg, werden 95 topstukken uit Protestants cultureel erfgoed

tentoongesteld. De publieke belangstelling was dermate groot dat een onbekende weldoener een grote gift schonk aan het museum om in de komende jaren meer aandacht te gaan schenken aan Protestantse kunst.

In 1913 werd de *Vereeniging ter Bevordering van de Verspreiding van den Heilige Schrift* opgericht. Kaarten met teksten werden aanvankelijk schaars geïllustreerd en verspreid via zondagsschoolverenigingen en christelijke scholen. Vaak ging het om een letterlijke Bijbeltekst, die troost bood,

bemoedigde of de ontvanger wees op een juiste, christelijke levenswandel. Ook opvoedkundige teksten waren populair, zoals:

“Mijn zoon, hoor de tucht uws vader en verlaat de leer uwer moeder niet”. Een grote schoolplaat die op veel protestants christelijke scholen werd gebruikt was die van de brede en de

smalle weg (zie achterzijde van dit boekje). Daarop is nauwkeurig te zien welke zaken je in de hel brengen, maar ook hoe je de hemel kunt verwerven. Gelukkig is deze wijze van denken en geloven grotendeels verdwenen.

Barend de Graaf

Heiligen en hun Kerken in de Gemeente Bergeijk

Hofkerk

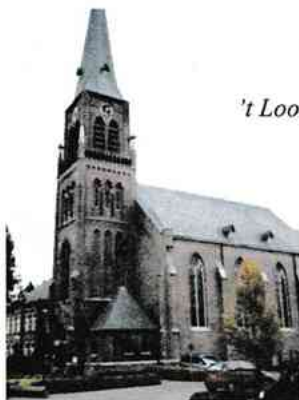
Op de pagina's 10 t/m 27 wordt bijzondere aandacht besteed aan een devotieele benadering van de heiligen welke een eigen positie hebben verworven binnen de in de Gemeente Bergeijk levende geloofsgemeenschappen in zowel het heden als gedurende de achter ons liggende tijd.

Tevens wordt een relatie gelegd met de anno 2013 hier weergegeven nog toegankelijke gebouwen, waar katholieke erediensten voor parochianen en gelovige bedevaartgangers worden gehouden.

Naast een beknopte levensbeschrijving, het noemen van hun feestdag, de op die dagen betrekking hebbende weerspreuken en de etymologie van hun namen, wordt bij enkele parochieheiligen aandacht geschonken aan een bijzondere 'prent', namelijk het plaatselijk (gemeente)wapen, waarmee aan een eigen gemeenschap extra betekenis wordt gegeven.

Bij de korte historische beschrijvingen van de kerkgebouwen worden, waar mogelijk, ook een of meer foto's opgenomen van de kerkelijke kunst, welke in genoemde kerken en/of kapellen werd en/of nog steeds ter koestering wordt getoond. In dit korte bestek kon niet meer dan een poging worden ondernomen om een waardevol deel van onze cultuurhistorie voor het voetlicht te brengen.

Martien Veekens

't Loo

Weebosch

Luyksgestel

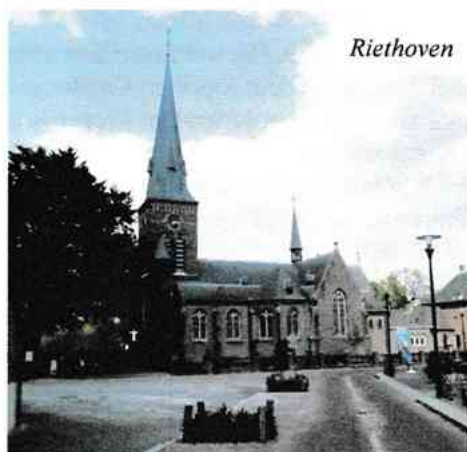
Luciakapel

Kruiskapel

Westerhoven

Riethoven

Valentinuskapel

Petrus' Banden / 't Hof

Petrus als schildhouder van het wapen van Bergeijk (sinds 1469 !):

"...Het wapenschild ... ter rechterzijde vergezeld van het beeld van de Heilige Petrus, zijn linkerhand rustend op het schild en in zijn rechterhand schuin over het lichaam een sleutel vasthoudend, het hoofd voorzien van een nimbus, alles van goud ...".

Feestdag: 1 augustus. In Bergeijk nu samen met Paulus op 29 juni.

Weerspreuk: *Op St. Petrus' Banden, trekken de ooievaars naar andere landen.*

De Griekse naam Pétros betekent 'steen' en komt overeen met het Aramese woord 'kepha' (kefas) dat 'rots' betekent.

Petrus was een discipel van Jezus en apostel. De naam Petrus was oorspronkelijk een bijnaam, die later een persoonsnaam werd. Eigenlijk heette hij Symeon of Simon, zoon van een zekere Jona, afkomstig uit Betsaïda, van beroep visser; ook naar zijn taal was hij een Galileeër. Bij zijn roeping door Jezus woonde hij in Kafarnaüm. Simon Petrus was gehuwd en zijn vrouw begeleidde hem later op zijn zendingsreizen.

In de oergemeente had Petrus in het begin de leiding. Hij werd naar Samaria gezonden en ondernam ook zendingsreizen naar Lydda, Joppe en Caesarea. Jakobus de Mindere nam vanaf circa 42 zijn functie in Jeruzalem over. Circa 44 werd de apostel Petrus samen met Jakobus de Meerdere door Herodus Agrippa I gevangengenomen. Jakobus stierf de marteldood, maar Petrus werd door een engel bevrijd. Eeuwenlang vierde men op 1 augustus, ook in Bergeijk, het feest van Petrus' Banden.

Tijdens zijn verblijf in Rome onder Nero stierf Petrus tussen 64 en 67 de marteldood. Volgens de legende werd Petrus op eigen verzoek met het hoofd naar beneden gekruisigd; hij achtte zich niet waardig op dezelfde wijze als Christus de kruisdood te sterven. Zijn graf ligt onder de St. Pieter te Rome.

De oude Sint-Petrus' Bandenkerk (Hofkerk) is het oudste stenen bouwwerk dat in Bergeijk de eeuwen heeft doorstaan. Nog steeds karakteriseert Rijksmonument nr. 9258 het dorpsbeeld van Bergeijk. In de Middeleeuwen was zij "de moeder der kerken van Luiksgestel, Riethoven, Westerhoven, Dommelen en Borkel" (*Schutjes III*). Onderzoek zou aan het licht hebben gebracht dat de kerk vermoedelijk in het 3^e kwart van de 10^e eeuw zou zijn gesticht door de in 1870 heilig verklaarde Bruno I de Grote (in 953 aartsbisschop van Keulen en hertog van Lotharingen), de jongste broer van de Duitse koning c.q. Rooms keizer Otto de Grote. Via Bruno kwam de kerk onder gezag van het Bisdom Luik en vervolgens aan de Luikse Sint-Jacobs-abdij. Het aanvankelijk houten, vervolgens tufstenen kerkje, groeide sinds 1422 en 1525 uit tot een bijzonder monumentaal kerkgebouw.

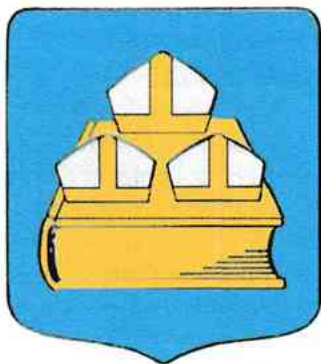
In haar gloriëtijd was de Sint-Petrus' Bandenkerk na de Sint-Petruskerk in Oirschot, de grootste en fraaiste kerk van het gehele Kempenland.

In hun boek '366 Heiligendagen' (2005) stellen Paul Spapens en Kees van Kemenade: "De oudste kerken van Noord-Brabant zijn Petrus' Banden genoemd. De boeien, ijzeren kettingen, werden felbegeerde relikwieën waarvan stukken over heel Europa verspreid raakten."

De kerk werd meermalen gerestaureerd. De belangrijkste was die door architect Caspar Franssen van 1888 tot 1893. In 1965 werd het kerkgebouw voor erediensten buiten gebruik gesteld. Sinds Witte Donderdag 1983 is het opnieuw, maar nu als Sint Petruskerk, de hoofdkerk van Bergeijk.

Bernardus van Clervaux / 't Loo

Wapentekening 'Bernard of Clairvaux' volgens 'Saints, signs and symbols' door W. Ellwood Post (London, 1974)

Feestdag: 20 augustus.

Weerspreuk:

*Als de ooievaars nu nog blijven,
zal een zachte winter binnendrijven*

Bernardus betekent 'als een beer' en laat zich vertalen als 'heldhaftig' of 'onverzettelijk'.

Bernardus is schutspatroon van het vee en een 'geneesheilige' o.a. tegen jicht ('flerecijn') en 'lopende roos' ('sint-bernardusvuur').

Bernardus van Clairvaux werd omstreeks 1091 geboren op het kasteel Fontaines in Bourgondië. In 1112 trad de jonge edelman met zijn vijf broers en nog dertig edellieden in het klooster van Cîteau bij Dyon. Hij trok vandaar met enkele gezellen naar Clairvaux, waar hij in 1115 een abdij stichtte.

Voor de cisterciënzerorde was het werk van Bernardus van zo'n groot belang dat hij wel als de eigenlijke grondvester van deze orde wordt beschouwd: 68 nieuwe kloosterstichtingen staan op zijn naam.

Hij was raadgever van verscheidene vorsten, pausen en prelaten. In opdracht van Eugenius III, predikte Bernardus de tweede kruistocht (1147-1149), waarvoor hij in 1146 o.a. naar Maastricht kwam. Hij stierf op 20 augustus 1153 en werd in 1174 heilig verklaard. Paus Pius VIII verhief hem in 1830 tot kerkleraar. Hij was de eerste Cisterciënzer monnik die werd opgenomen in de Heiligenkalender.

De Bergeijkse Bernardusbedevaart werd gedurende twee eeuwen gehouden in schuurkerken: eerst van 1648 tot 1779 in de Heikerk, genoemd naar de ligging op de onmiddellijk aan Bergeijks grondgebied grenzende Luyksgestelse heide, genaamd de Ampryt, en vanaf 1790 naar de nieuwe schuurkerk in Bergeijk aan de rand van het Loo, ook wel de 'nieuwe' Heikerk genoemd.

Tastbare overblijfselen hiervan zijn de Bernardusreliëf en het neogotische Bernardusbeeld van lindehout, die in het weekend van of na de gedenkdag (20 augustus) van Bernardus voorin de kerk worden tentoongesteld. Bernardus gaat gekleed in habijt en draagt in zijn rechterhand een lijdenswerktuig.

Op de zondag van of na Bernardusdag werd zowel bij de schuurkerk te Luyksgestel als die van het Loo een Bernardusmarkt gehouden. Deze jaarlijkse zomermarkt duurde tot en met 1846, toen na de splitsing van de parochie de pastoor van

het Loo preekte tegen het houden van de markt, omdat de zondag erdoor ontheilgd zou worden. Het jaar daarna verbood het gemeentebestuur van Bergeijk de markt, waarna ze voorgoed verdween.

Verwijzingen naar de Bernardusverering bestaan nog in de op 26 mei 2012 teruggebrachte 'tip van 't Stoom', de timpaan van de voormalige Coöperatieve Stoomzuivelfabriek Sint-Bernardus, en de naam van de katholieke basisschool Sint-Bernardus, beide op 't Loo.

In 1846 werd de Bergeijkse Petrus' Bandenparochie officieel in twee parochies opgedeeld, met de schuurkerk op het Loo en de inmiddels opnieuw katholieke Hofkerk als parochiekerken. De schuurkerk op het Loo heeft bestaan tot 1863, toen ze werd gesloopt en opgevolgd door de bestaande neogotische kerk (Rijksmonument nr. 517901) van de Roermondse architect C. Weber. Op 19 september 1864 werd zij gewijd. De kerk werd gerestaureerd en toen van een toren voorzien in 1896. Architect C. Franssen handhaafde de neogotische stijl.

Gerardus Majella / Weebosch

Feestdag: 16 oktober (St. Gallis).

Gerardus is de Latijnse vorm van de Germaanse naam Gerhard. De naam is samengesteld uit de woorden 'ger' (speer) en 'hard' (stevig, sterk). De betekenis van de naam is 'sterk met een speer'.

Gerardus is patroon van kleermakers en schutspatroon van zwangere vrouwen. Hij wordt ook aangeroepen bij huiselijke problemen en het vinden van een goede echtgenoot.

De Italiaan Gerardus Majella (Muro Lucano, 23 april 1726 – 16 oktober 1755) werd door zijn vader Dominico Machiella tot kleermaker opgeleid en trad in dienst bij de bisschop van Lacedonia, die voor hem een slechte meester was. In 1749 werd Gerard aangenomen als lekebroeder door de redemptoristen,

waar de heilige Alphonsus van Liguori zijn uitzonderlijke kwaliteiten onderkende. Drie jaar lang vonden er verschillende merkwaardige wonderen plaats in zijn leven. Toen hij een keer belasterd werd door een jonge vrouw, ontkende hij haar aanklacht niet, waarop zijn meerderen hem onder toezicht stelden en uitsloten van de communie. Toen de vrouw later bekende dat ze gelogen had, antwoordde Gerardus dat lijdzaam zwijgen, naar zijn mening, de enig juiste reactie

was op valse beschuldigingen. Op het eind van zijn korte leven werkte hij als portier in het redemptoristenhuis te Caposele (koninkrijk Napels). Hij stierf in 1755 en werd in 1904 door Paus Leo XIII heilig verklaard. Het graf van Gerardus in Caposele alsmede het redemptoristenklooster in Wittem (Limburg) sinds 1836 en sinds 1907 ook de Weebosch, werden druk bezochte bedevaartsoorden ter ere van hem.

Toen in 1907 de nieuwe Bergeijkse parochie tot stand kwam, verloor de parochie 't Loo liefst 370 'zielen' aan de Weebosch, alwaar de H. Gerardus Majellakerk (Rijksmonument nr. 517916) met aangebouwde pastorie werd gebouwd in neo-romaanse stijl naar een ontwerp van architect Jan Stuyt. In de topgevel van deze kerk bevinden zich een rondboog-tripletraam en een tegeltableau in vierpasvorm met daarin een afbeelding van Gerardus Majella. Aanvankelijk ging het voor de naamkeuze van de nieuwe parochie tussen Sint Antonius van Padua en de Heilige Gerardus Majella. Eerder had bisschop Van de Ven zijn voorkeur uitgesproken voor de beschermheilige Sint-Petrus' Banden zoals ook 't Hof van oudsher en 't Loo sinds 1846. Omdat echter op 5 oktober 1905 een bijna ontspoorde tram (waarin, zo is wel beweerd, ook Jan Stuyt deel van het gezelschap zou hebben uitgemaakt) te Caïro gered zou zijn dankzij een smeekbede tot Gerardus Majella, koos de bouwpastoor A.A.J. Karthon ('Kar-thon') van de Weebosch deze heilige als patroon.

In de kerk is Gerardus Majella alom aanwezig: o.a. een devotiekapel, een zijaltaar (in 1948 geleverd door het atelier van de Gebroeders van Eck) en tien grote tableaus met levensscènes boven de zuilengalerijen (in 1922 geschilderd door Albert Windhausen) aan weerskanten van het middenschip zijn aan zijn verering gewijd.

J.A.M. Panken bleef van 1923 tot aan zijn dood in 1946 pastoor in Weebosch. Hij geldt als de grote promotor van de Gerardusbedevaart.

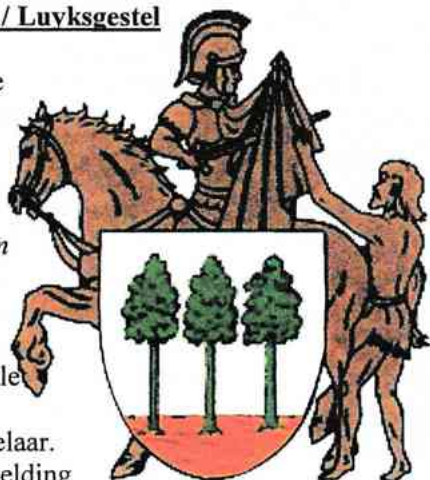
Vanaf 1933 vond in de Weebosch de jaarlijkse paardenzegening plaats. Deze werd door pastoor Verbunt (geestelijk leidsman van de N.C.B.) later uitgebreid tot ruitersbedevaarten. Onder pastoor F.C.J. Verbunt werd ook het processiepark voltooid. Op 15 oktober 1949 werd de nieuwe buitenkapel ingezegend, waarna mis en lof in de openlucht konden worden gevierd. Dit was noodzakelijk vanwege bezoekersaantallen die in deze jaren opgelopen zouden zijn naar 20.000 tot 25.000 pelgrims.

Martinus van Tours c.q. St. Maarten / Luyksgestel

Het wapen van de voormalige gemeente Luyksgestel werd bij KB vastgesteld op 3 juli 1920: "In zilver 3 boomen van sinopel op eenen geestgrond van natuurlijke kleur; het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parelpunten".

In 1818 kwam de gemeente bij Noord-Brabant en liet een zegel maken met een voorstelling gebaseerd op de normale weergave van Sint Maarten als ridder, die zijn mantel doorsnijdt voor een bedelaar. Een nieuw stempel, met een betere afbeelding van Sint Maarten was in 1920 nog in gebruik o.a. op het briefpapier.

Feestdag: 11 november (veertig dagen voor de zonnewende).

Weerspreuk:

*Is het donkere lucht op Sint-Martijn,
zo zal 't een zachte winter zijn
Maar is die dag het weder helder,
de vorst dringt door in menig kelder.*

Martinus wordt doorgaans vertaald als 'de moedige'.

De naam komt van de oorlogsgod Mars, een naam die weer samenhangt met het Griekse 'marnamai' ('ik strijd') en het Armeense woord 'mart' (strijd).

Martinus, zoon van een soldaat, werd omstreeks 315 geboren in Sabaria (Pannonië, Hongarije) en werd opgevoed in het Italiaanse stadje Pavia. Als jong officier gelegerd te Amiens schonk Martinus de helft van zijn

soldatenmantel, die hij met het zwaard doormidden sneed, aan een bedelaar die hij later als Christus herkende. Martinus liet zich dopen en werd na een periode als monnik te hebben geleefd in Italië en Frankrijk in 372 door het volk gekozen tot bisschop van Tours. Hij stierf op 8 november 397 te Candes. Sint Martinus (in Nederland gewoonlijk Sint Maarten genoemd) werd een van de meest vereerde heiligen van de vroege Middeleeuwen.

Luyksgestel was oorspronkelijk een in Brabant gelegen enclave van het prinsbisdom Luik. Na de oprichting van het bisdom 's-Hertogenbosch in 1559/1561 bleef Luyksgestel vanwege zijn wereldlijke onderhorigheid aan de bisschop van Luik onder diens bisdom ressorteren. Tot 1656 werd de parochie Luyksgestel nog bediend vanuit Bergeijk. Daarna gebeurde dat door de Norbertijnen van Postel, die in 1697 (onder Hieronimus Raveschot van de Capelle) de parochie Luyksgestel bij de abdij van Postel inlijfden. Het gebied werd in 1818 bij de provincie Noord-Brabant gevoegd (van 1807 tot 1813 was het al eens geruild tegen Lommel) en is hier na de Belgische Afscheiding van 1830 toe blijven behoren. Vanaf 1840 maakte Luyksgestel deel uit van het apostolisch vicariaat; vanaf 1853 van het bisdom 's-Hertogenbosch. Toen in de nacht van 31 maart op 1 april 1840 de Sint-Martinuskerk door brand werd verwoest, werd de Heilig-Kruiskapel tot eind oktober 1842 de parochiekerk.

Ter zijde van de moderne R.K. Kerk van St. Martinus uit 1958 (een gebouw dat een Waterstaatskerk van de architect A. van Gaal uit 1843 vervangt, die de 15e-eeuwse kerk na de brand in 1840 opvolgde) staat nog de oude 15e-eeuwse toren, met haakse steunberen en versierd met blindnissen, voorzien van een uitgemetselde traptoren, gedekt door een gerestaureerd nooddak. Op de parkeerruimte die op de plaats van de oude kerk werd aangelegd, werden met afwijkende stenen de contouren van de kerk 'ingestraat'.

Heilig-Kruis / Kruiskapel Luyksgestel

*Hetgeen g' hier ziet
is Christus beeld
maar Christus niet
Daarom aanbid
geen hout of steen
maar Christus
uwen God alleen.*

Sacramentsprocessie op de tweede
zondag na Pinksteren.

Rijksmonument nr. 26320, de Heilig
Kruiskapel of Grote kapel, is gebouwd in
1727 tijdens het pastoraat van Antonius
Loeff, toen het Heilig Huysken (gesticht
vóór 1641) te klein was geworden.

Omdat Luyksgestel bij de Zuidelijke Nederlanden behoorde en dus geen deel uitmaakte van de Meierij van 's-Hertogenbosch, deelde men niet in de politieke en religieuze omwenteling van de 17e eeuw. De katholieke devotie (vereringen, processies en bedevaarten) kon hier ononderbroken gedijen en de kapel is dan ook nooit aan de katholieke eredienst onttrokken geweest.

De Mariaverering in de H. Kruiskapel was aan het einde van de 19e en in de eerste helft van de 20e eeuw de belangrijkste trekpleister van Luyksgestel. De parochiekerk, de Heilige Kruiskapel en het 18e-eeuws, aan O.L. Vrouw gewijd kapelletje (de 'Krijtenkapel') maken nog steeds deel uit van een 'religieuze as'.

De verering van O.L. Vrouw van Luyksgestel vond plaats in de Heilige Kruiskapel. In deze kapel bestond een houten beeldje, Onze Lieve Vrouwe van Luyksgestel, waaraan men wonderbaarlijke genezingen toeschreef,

In de jaren '60 van de 20e eeuw werd het Mariabeeld gestolen, waarna de houtsnijder Jean Franken uit Bergeijk een nieuw exemplaar maakte, dat zoveel mogelijk moest lijken op het origineel. Dit houten beeldje werd in de parochiekerk ingewijd en daarna in processie naar de kapel gebracht. Een half jaar later werd het echter eveneens ontvreemd.

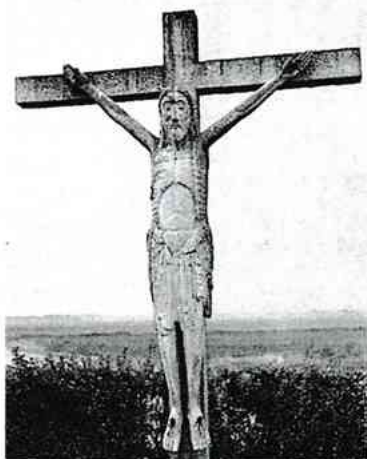

Het laat-gotische (14^e eeuw) houten kruis, dat in een nis aan de buitenzijde tegen de achterkant van de kapel heeft gehangen, werd in 1948 binnen in de kapel opgehangen boven de entreeuren van de kapel, om het te beschermen tegen weersinvloeden. Bij de restauratie van de kapel in 1973 werd het oude laat-middeleeuwse houten kruis om veiligheidsredenen overgebracht naar de St. Martinuskerk.

Achter de kapel bevindt zich een modern kruisbeeld in brons, dat in 1997 werd vervaardigd door Toon Slegers.

In 1961 vervaardigde glazenier-beeldhouwer René Groenen het in beton gegoten kruisbeeld dat geplaatst werd nabij de achterzijde van de kapel. Bij de stichting van het nieuwe kerkhof achter de kapel werd het betonnen kruisbeeld overgebracht naar het kerkhof.

In november 2002 ontving de kapel de eerste prijs van de *Stichting Monumentenprijs Noord-Brabant* met als motivering: "De bijzondere ligging te midden van de akkers, deels omzoomd door oude lindebomen, de goede staat van onderhoud en de evenwichtige combinatie van antieke beelden en actuele kerkelijke kunst van niveau".

Lucia van Syracuse / Luciakapel Luyksgestel

Wapentekening naar W. Ellwood Post

Feestdag: 13 december.

(Weer)spreuken:
*Sint Lucije laat de dagen dijen;
Als St. Lucia komt,
lengen de dagen een vlooiensprong.*

Deze spreuken stammen nog uit de tijd van de Juliaanse kalender toen de kortste dag nog op/rond deze datum viel, samenvallend met het midwinterfeest, het begin van de twaalf donkere nachten. Na het vervallen van 10 dagen bij de kalenderhervorming door paus Gregorius XIII (waardoor op 4 oktober 1582 onmiddellijk 15 oktober 1582 volgde) valt het feest dus niet meer op de dag die wij het begin van de astronomische winter noemen.

Lucia betekent 'licht' of 'stralend'. Lucia is de vrouwelijke vorm van Lucius (afkomstig uit Lucanië). Relatie: Lux = licht. Lucia: 'De lichtgevende'.

*Die is met quade keel oft roodenloop bevangen,
Kan by Lucia ook gewenschten troost ontvangen.*

Lucia (Syracuse, 286 - 303) is een 'geneesheilige' voor keelpijn (gerelateerd aan de dolksteek waarmee ze werd gedood na eerst nog om het geloof te zijn gemarteld), rode loop, bloedverlies (vrouwenziekten) en oogziekten (vanwege haar naam en een legende betreffende haar uitgerukte ogen).

In de 14e en 15e eeuw verspreidde de verering van Lucia zich over de Belgische Kempen en de oostelijke helft van de huidige provincie Noord-Brabant. Diverse altaren, kapellen en kerken werden aan haar toegewijd. Met name Steensel is hierom bekend. Toen in de 18^e eeuw de dysenterie (de rode loop c.q. vloed), ook volgens dominee Hanewinckel, in die tijd hevig woedde "op sommige Majorijsche

Dorpen” verrezen er op veel plaatsen nog meer kerken en kapellen aan de Heilige Lucia toe gewijd. Mede door Lucia was (volgens de legende) ook haar moeder immers genezen van de dysenterie. Dominee Hanewinckel schreef in 1799: : “Op eene zekere plaats wierdt Lucia bijzonder als Beschermheilige geëerd, en evenwel heerschte er de Loop. Eene Vrouw van een ander Dorp waar die Ziekte nog niet heerschte, ging uit voorzorg en voorzigtigheid, om toch wel bewaard te weezen, naar de H. Lucia, haalde eenen rooden zijden St. Lucia-draad , en bragt tevens die Ziekte mede, welke zich zeer schielijk door dat Dorp verspreide, en er een zeer groot getal van menschen naar het Graf sleepte.” Deze dunne, rode draden van zijde waren eerder door een priester gewijd en zouden hen, volgens volksgeloof, tegen de dysenterie beschermen.

In december 1933 betrokken enkele zusters van de *Congregatie van de Zusters Franciscanessen van de Onbevleete Ontvangenis te Veghel* het Sint-Luciagesticht te Luyksgestel, dat op 18 mei 1934 door pastoor Wilhelmus van de Ven werd ingezegend. Na veel voor het onderwijs en de ziekenverzorging te hebben betekend, namen de zusters in 1988 afscheid van het huis en het werk en keerden terug naar Veghel. De zorg werd overgenomen door de Stichting Merefelt. In 1992 werd de Sint-Luciaschool en het Luciaklooster gesloopt om plaats te maken voor een Steunpunt Plus voor bejaarden, het nieuwe Zorgcentrum Lucia, waarvan de opening op 13 mei 1993 plaatsvond. De fraaie inpandige kapel van het Luciaklooster is voor gebeds- en erediensten in gebruik gebleven. Daarnaast is ook nog een deel van de binnentuin van het voormalig Luciaklooster blijven bestaan.

Hofkerk

Luyksgestel

Kruiskapel

Riethoven

Westerhoven

Willibrordus van Utrecht / Riethoven

Op 14 oktober 1818 werd aan de gemeente als wapen verleend:

"Zijnde een schild van lazuur beladen met het beeld van St. Willebrordus van goud."

De kleuren zijn de rijkskleuren. Het wapen vertoont het heiligenbeeld met de kromstaf in zijn linkerhand en een kerkgebouw in zijn rechterhand.

In 1996 stelde de *Noordbrabantse*

Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde

voor het wapen te wijzigen. Het voorstel

was om heraldisch rechts in blauw drie

rietstengels van zilver op te nemen. Deze

waren afgeleid van het wapen van Martinus

Brouwers (1511-1583), die zich Rythovius

noemde (omdat hij in Riethoven was geboren), de eerste bisschop van Ieper.

Feestdag: 7 november.

Willibrordus betekent 'de sterke speerwerper'. De naam is samengesteld uit het Germaanse woord 'wil' (wilskracht) en het Angelsaksische, in feite dan ook Germaanse, woord 'brord' (punt of speerpunt).

Tot in de 20e eeuw werd de heilige door bedevaartgangers uit de omgeving vereerd als patroon tegen de Engelse ziekte (rachitis), kinderen met groeistoornissen ('het gebreck van Sint-Willebrort'). In Riethoven werden kinderen zowel als volwassenen met 'kromme of slechte benen' als gevolg van rachitis op de feestdag van de H. Willibrordus gezegend. Dominee Stephanus Hanewinkel (1766-1858) vermeldt in zijn *'Reize door de Majorij'* in 1798-1799: "is men baguits (een Kempenlandsch woord voor de *Engelsche ziekte*), men begeeft zich naar *Riethoven*".

De in 657 of 658 in Noord-Umbrië geboren Angelsaksische monnik Willibrordus trok in 690 het Kanaal over en zette voet aan wal bij Katwijk om het christelijk geloof te verkondigen onder de Friezen. In 695 werd Willibrordus te Rome door paus Sergius I tot bisschop gewijd en Pippijn van Herstal (overgrootvader van Karel de Grote) schonk hem Utrecht als

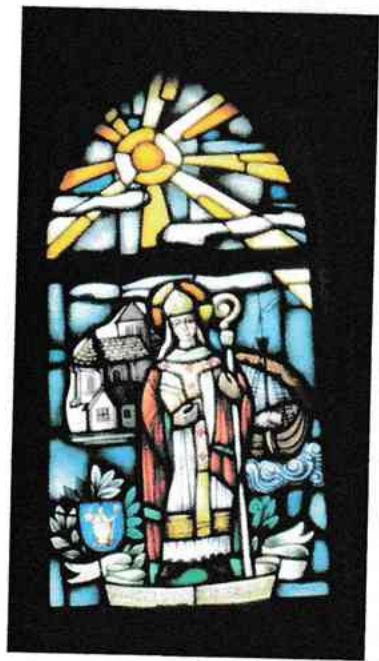
bisschopszetel. Van hieruit stichtte Willibrord ondermeer in 698 het klooster Echternach, waar hij op 7 november 739 stierf en begraven werd.

De kerk, die voor het eerst in 1368 wordt vermeld, zou in 1442 zijn afgescheiden van Bergeijk en verheven tot parochiekerk. De 15e-eeuwse kerk en toren werden in 1892-1893 ingrijpend verbouwd onder leiding van architect C. Franssen, waarbij de oorspronkelijke tongewelven bewaard bleven. In 1930 volgde een tweede verbouwing onder architect Vermeulen en in 1980-1982 een restauratie van de kerk (Rijksmonument nr.20130).

De kerk beschikt over tal van afbeeldingen van zijn patroon: een missaal uit 1846 met

St. Willibrord; een hoofdaltaar uit 1903 met houten retabels; een tweetal gebrandschilderde ramen uit 1893 met een viertal tafereelen uit zijn leven; een neogotische preekstoel uit 1911 met St. Willibrord onder een baldakijn; een koperen lavabo met een gravure van St. Willibrord; een neogotische torenmonstrans uit het begin van de 20e eeuw met zijn beeltenis; een koperen ciborie uit 1946 met medaillons van o.a. Willibrord. In 1982 schonk de parochie aan pastoor C.F.M. Hoendervangers nog een gebrandschilderde raamhanger met een afbeelding van de parochiepatroon.

De kerkklok uit 1478 heeft als opschrift 'Wilbroert is myn naem'.

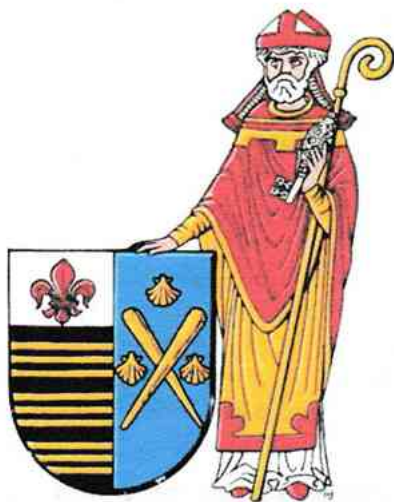
Servatius van Maastricht c.g.
St. Servaas / Westerhoven

1818 nr. 74 werd als wapen verleend:
"Zijnde een schild van lazuur, beladen met het beeld van St. Servaas van goud."
Op 30 augustus 1989 werd bij KB een nieuw wapen bevestigd:

"Gedeeld; I in sabel drie drieling-balken van goud en in een schildhoofd van zilver een lelie van keel;

II in azuur twee schuingekruiste knotsen, vergezeld boven en aan beide zijden van een St. Jacobsschelp, alles van goud. Het schild ter linkerzijde gehouden door de Heilige Servaas,

bisschop van Tongeren-Maastricht, van natuurlijke kleur, met een mijter van zilver, geboord en gevoerd van keel, gekleed in een albe van zilver, een overtuniek van goud, geboord van keel, een antieke kazuifel van keel, geboord en gevoerd van goud, geschoeid van keel en houdende in de linkerhand een kromstaf van goud en een sleutel van zilver."

Feestdag: 13 mei.

Weerspreuk:

*Voor de nachtvorst zijt ge niet beschermd,
totdat Servatius zich over u ontfermt.*

Servatius betekent 'de geredde'. In de naam ligt het Latijnse woord 'servare' voor 'bewaken' of 'behouden' besloten.

Servatius verdedigde de orthodoxie op de Concilies van Keulen (346), Sardica (342) en Rimini (359). De oude handschriften over zijn leven zijn zeer onbetrouwbaar. Alleen over zijn laatste levensjaren zijn er betere bronnen. De bisschoppelijke zetel werd door Servatius van Tongeren overgebracht naar Maastricht. Bisschop Monulfus heeft aldaar te zijner eer de Sint-Servatiuskerk gebouwd (einde 6e eeuw), waar de relikwiën van Servatius in een zogenaamde noedkist worden bewaard.

1444 werd Westerhoven tot parochiekerk verheven ('quarta capella'), waarbij de gehuchten Dommelen en Borkel in kerkrechtelijk opzicht aan de nieuwe parochie Westerhoven werden toegevoegd. In bestuurlijk opzicht behoorde het dorp tot 1810 tot Bergeijk. Bij de Vrede van Munster werd de parochiekerk onttrokken aan de eredienst.

Na de inval van de Fransen in 1672 werd er een schuurkerk gebouwd die in 1734 werd vervangen door een onopvallende stenen kerk. Toen de katholieken van Westerhoven op 4 oktober 1798 hun kerk terugkregen, was deze een ruïne. In 1820 werd de kerk afgebroken.

Met de nog bruikbare stenen van de oude kerk werd in 1885-1886 de huidige neogotische parochiekerk gebouwd (Rijksmonument nr. 517910) onder leiding van architect H.J. van Tulder. Deze kerk werd vervolgens op 20 september 1886 ingewijd. In 1903 werd de kerk aan de achterzijde uitgebreid met een bergruimte. In 1919 werd het transept gebouwd. De beelden van St. Petrus en St. Paulus in de torennissen dateren uit 1910. De glas-in-loodramen in het priesterkoor zijn in 1913 geplaatst door de Gebrs. van Rooyen. In de zijbeuken vindt men twee gebrandschilderde ramen uit 1925, met St. Servatius en St. Franciscus.

In de toren bevinden zich de klokken van P. van de Gheijn uit 1556 en van J. Zeelstam, gemaakt in 1442, met het opschrift: + Servaes + is + mijn + naam + mijn = geluyt + zij + Gode + bequam + Jan + Zeelstman + maekte + mij + M+CCCC+XLII (1442).

Valentinus van Terni c.q. Valentijn / Valentinuskapel Westerhoven

Feestdag: 14 februari.

(Weer)spreuken:

*Op de dagh van Sinte Valentine
kirren de voghelkine.*

*Is het bos met St. Valentijn in het wit gehuld,
dan zijn weiden en akkers van vreugd vervuld.*

Valentinus komt van het Latijnse 'valens' en betekent 'gezond', 'sterk' of 'invloedrijk'.

Patroon van de vallende ziekte, geliefden en vriendschap.

In de derde eeuw werd Valentinus bisschop van Terni in Midden-Italië. Zeer waarschijnlijk is hij omstreeks 268 ter dood gebracht tijdens een christenvervolging.

Zijn reputatie als liefdesheilige dankt Valentinus aan de legende dat hij jonge paartjes ruikers met kleurige bloemen uit zijn tuin schonk. Al in de vijfde eeuw werd op 14 februari in Rome en Terni

het Valentijnsfeest gevierd; sinds de Middeleeuwen in Duitsland en Engeland. Onduidelijk is of de oorsprong gelegen zou kunnen zijn in een oudtijds viering van het lentefeest of dat hier sprake zou zijn van een gekerstende vorm van de bruidstocht van de Germaanse liefdesgod Freyr naar de geliefde Gerda (dochter van het reuzenechtpaar Gymir en Aurboda). Mogelijk heeft Sint Willibrord de verering van Valentinus verbreid toen hij omstreeks het jaar 700 naar de Nederlanden kwam: de naam Valentinus heeft hij in zijn calendarium opgetekend en de verering van de bisschop van Terni was groot in de kring van Angelsaksische monniken-missionarissen.

*Naar de bron van Valentijn,
trekken steevast vrome scharen,
mensen die in zorg en pijn,
roepen smekend om genade.*

*In deez' klein kepélleke
daor bade we dik 'n wélleke
bé ziekte en bé zeer
en nog vur hil wa meer.*

Naast de op 14 februari 1948 door G.P.J. Bannenberg ingezegende, in het begin van de 70-er jaren vernielde en in 1981 weer geheel gerestaureerde Valentinuskapel ligt het Valentinusputje dat nooit droog valt en waarvan het water hoger staat dan in de nabijgelegen Keersop. Sinds mensenheugenis worden aan dat water bijzondere krachten toegedicht. De ramen van de woning ermee besprenkelen zou blikseminslag voorkomen.

Het water zou ook geneeskrachtig zijn bij vallende ziekte, wratten of (drinken na koken) tegen koorts. Dominee Stephanus Hanewinckel schrijft in 1799:

“Te Westerhoven ziet men een Putjen, het heilig Putjen genoemd. Het water uit hetzelfde is heilzaam voor onderscheidene Ziektens, vooräl voor de Koorts; men bezoekt hetzelfde op eene jaarlijksche Bedevaart, en ook op andere tijden, zeer vlijtig; kruipt op de knieën rondöm hetzelfde; en men ziet rondöm hetzelfde een paadjen, veröorzaakt door het rondkruipen.”

A.C. Brock vertelt in 1825 verder: *“Dit Putjen houd de memorie aldaar voortduuren van het Kapelletjen dat daar voorheen bij geleegen heeft”*.

Westerhoven is de enige plaats in Nederland waar Valentinus nog wordt vereerd. Sinds het jaar 1957 wordt er (behalve in de 70-er jaren) vanuit de parochiekerk een kaarsenprocessies gehouden op de avond van zijn feestdag.

Het beeld van Valentinus in de parochiekerk werd in 1994 door pastoor P. Rijkers verworven in Afferden. Monica Nolens kreeg in 1998 de opdracht om een houten beeld voor de kapel te vervaardigen naar het voorbeeld van het beeld uit Afferden. Dit houtsnijwerk diende het terracottabeeld te vervangen.

Pracht en Praal van Plaat en Prent

In de tijd van het Rijke Roomse Leven zijn de katholieken tijdens hun leven rijkelijk voorzien van platen, prenten en prentjes. Een greep uit de selectie: doop-, kinder-, communie-, vormsel-, huwelijksprentjes, prentjes van priesterwijdingen en intredingen in kloosters, prentjes bij gelegenheid van de inwijding van kerken, kapellen en religieuze gebouwen, heiligen-, catechese-, bedevaarts-, congregatie-, eet- of slikprentjes, gebeds- en doodsprentjes.

Als tegenhanger voor de katholieke prenten en prentjes hadden ook de protestanten platen en prenten. Denk daarbij o.a. aan zondagsschoolprentjes en paasgroetkaarten.

Vanwege de grote verscheidenheid is het materiaal onder te verdelen in thema's. Een klein aantal thema's wordt hieronder besproken.

Sacramenten

De Rooms Katholieke Kerk staat bol van rituelen en symbolen, die vooral zichtbaar worden in de sacramenten. Het ontvangen van een sacrament is voor een gelovige een belangrijke gebeurtenis. De prentjes, die ter gelegenheid van zo'n gebeurtenis uitgegeven worden, herinneren aan die blijde gebeurtenis.

De RK Kerk kent zeven sacramenten; doopsel, eucharistie, vormsel, huwelijk, ziekenzalving, biecht en priesterwijding.

De protestanten kennen maar twee sacramenten: doop en avondmaal, omdat deze twee door Jezus zelf zijn ingesteld.

Doopsel

Het doopsel is het eerste sacrament van de inwijding. De dopeling wordt opgenomen in de kerk.

Het doopsel werd vroeger zo snel mogelijk toegediend, meestal al op de dag van de geboorte. Dit om het kind de heilzame werking van de doop zo kort mogelijk te onthouden. Tegenwoordig wordt een kind pas gedoopt als het enkele maanden oud is.

Omstreeks 1967 erkende de RK Kerk een doopsel toegediend in een van de Protestantse Kerken. Later werd ook een katholieken doop door de protestanten erkend.

Het is in onze streken niet echt gebruikelijk om een apart doopprentje te laten maken. De geboorte wordt meestal aangekondigd met een 'geboortekaartje'. Hierop wordt dan aangegeven welke namen de boreling bij het doopsel zal krijgen.

Doopprentjes worden versierd met een passende afbeelding en vaak een vers. Een voorbeeld van zo'n vers:

Weer werd een allerliefst bloempje geplant.

Waar negen er reeds weelderig tieren.

Ere aan God. Die met zo milde hand

onze huwelijksbelofte bleef sieren!

In sommige parochies ontving de familie na de doop een doopbewijs. Dit bewijs was eerste in Latijn en later in het Nederlands gesteld. In weer andere parochies werd de doop aangetekend in het trouwboekje van de ouders.

Eucharistie

De eucharistie is het belangrijkste sacrament van de Rooms Katholieke Kerk. De eucharistie is een dankzegging voor een grote gave, namelijk de gave van het lichaam van Christus. Dit sacrament kan dagelijks gevierd worden.

De Protestantse tegenhanger is het Avondmaal. Tijdens het Avondmaal worden het lijden en het sterven van Jezus herdacht door het eten van brood en het drinken van wijn. Het avondmaal lijkt op de Eucharistie in de RK Kerk, maar er zijn belangrijke verschillen in de opvattingen en het ritueel.

Paus Pius X besloot in 1910 dat kinderen rond hun zevende jaar voor het eerst mochten deelnemen aan de communie. Deze eerste deelname aan de eucharistie, de eerste communie is het tweede sacrament van inwijding en wordt meestal in de gezinnen met een groot feest gevierd. In sommige parochies ontvangen de eerste communicanten een oorkonde als herinnering aan deze heuglijke dag. Het was een algemeen gebruik dat de gasten van een communiefeest een gedachtenisprentje ontvingen. Communieprentjes komen al in de 18de eeuw voor. Deze prentjes hebben aan een zijde een afbeelding,

die verwijst naar de communie en aan de andere zijde een verwijzing met naam en datum en vaak een versje. Later werd soms de afbeelding vervangen door een foto van de communicant.

Een voorbeeld van een kort vers:

*Ik wil mij gans U geven nu, O Liefste Jezus zoet,
Den loop van al mijn leven U, Mijn hert en mijn
gemoed.*

Aan het einde van de zesde klas van de lagere school (nu groep 8) werd door de kerk gevonden, dat je oud en wijs genoeg was om bewust een keuze te maken voor de Rooms Katholieke Kerk. Bij deze keuze werden de doopbeloften hernieuwd. Deze ceremonie staat ook bekend als de 'Plechtige Communie'.

Net als bij de Eerste Communie werden bij gelegenheid van de Plechtige Communie soms prentjes gedrukt. Ook deze prentjes hebben devote

afbeeldingen en vaak passende gebedjes of versjes, zoals:

De kracht van de H. Geest help mij dapper en vroom mijn woord gestand te doen. In dit geloof wil ik leven en sterven.

Vormsel

Het vormsel is het derde sacrament van inwijding. De vormeling ontvangt de kracht van de Heilige Geest: zeven gaven: wijsheid, inzicht, raad, sterkte, kennis, vroomheid en ontzag voor God. Bij het vormsel wordt het voorhoofd gezalfd en legt de bisschop of zijn vervanger zijn hand op de vormeling.

Vroeger werd het vormsel per parochie niet ieder jaar toegediend. De bisschop was niet in de gelegenheid elke parochie ieder jaar te bezoeken. Tegenwoordig wordt het vormsel ieder jaar toegediend aan de kinderen die de lagere school dat jaar verlaten. Als de bisschop niet beschikbaar is, wijst hij een vervanger aan.

Vormsprentjes zijn al bekend vanaf het einde van de 18de eeuw. In onze streken komen ze maar sporadisch voor.

Huwelijk

In veel landen is de voltrekking van een huwelijk een godsdienstige ceremonie. In Nederland wordt een huwelijk officieel voltrokken tijdens een ceremonie in het gemeentehuis. Daarna kan eventueel een godsdienstige viering volgen.

Het kerkelijk huwelijk wordt binnen de protestantse kerken beschouwd als een bevestiging van de ceremonie in het gemeentehuis. Binnen de Katholieke Kerk wordt het kerkelijk huwelijk beschouwd als eigenlijke huwelijksluiting en zodoende als gelijkwaardig aan het burgerlijk huwelijk voor niet-katholieke paren. Het burgerlijk huwelijk voor katholieke paren wordt als louter administratieve handeling gezien.

Bij het huwelijk ontvangen man en vrouw de genade om de huwelijksverplichtingen goed te vervullen.

Prentjes ter herinnering aan een huwelijk zijn zeldzaam. De meeste huwelijksprentjes zijn catecheseprentjes met uitleg over het huwelijk als sacrament en met gebeden ter voorbereiding van een huwelijk.

Ziekenzalving

De ziekenzalving, ook wel het heilig oliesel of bediening genoemd, wordt toegediend aan personen die ernstig ziek zijn of in doodsgevaar verkeren. Zij worden gezalfd met speciaal hiervoor gezegende olie. Door dit sacrament wordt aan de zieke genade verleend voor genezing van hun ziel en lichaam.

Van de ziekenzalving bestaan vooral algemene platen en prenten, omdat het niet echt gebruikelijk is om bij een bediening herinneringsprentjes te geven. Soms wordt bij een collectieve bediening een prentje gegeven. Dit is dan meteen een bewijs dat de zieke het sacrament heeft ontvangen.

H. Camilius, patroon van de stervenden

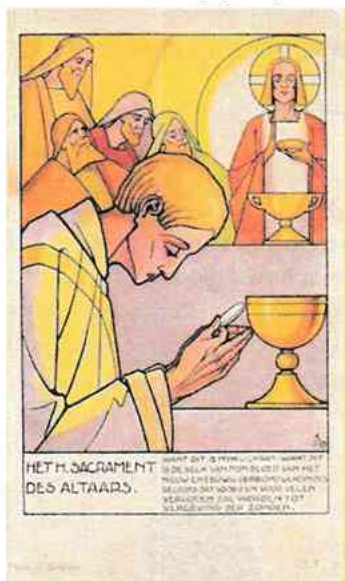
Biecht

De biecht is het sacrament van de vergeving ook wel sacrament van boete en verzoening genoemd. Door de biecht worden de zonden vergeven, die na het doopsel begaan zijn.

De prentjes met de biecht als onderwerp zijn meestal uit de categorie catecheseprintjes.

Priesterwijding

Door de wijding krijgt de persoon de bevoegdheid om sacramenten toe te dienen, tevens ontvangen zij de genade om hun ambt behoorlijk uit te oefenen. De oudste wijdingsprentjes dateren van na 1900 en waren met de hand

geschreven. Later kwamen de gedrukte versies.

De afbeeldingen op deze prentjes zijn vaak religieus soms wordt een wereldse afbeelding gebruikt. Als teksten gebruikt men verzen uit de bijbel. Voorbeelden:

“Volg Mij en Ik zal u mensenvissers maken” (Mat. 4: 19). “Niet gij hebt Mij uitverkoren, maar Ik heb u uitverkoren; en Ik heb u aangesteld, om vrucht te gaan dragen en wel blijvend vrucht; en de Vader geve u alles wat gij Hem in Mijn Naam zult vragen ...” (Joh. 15: 15).

Naast de wijdingsprentjes bestaan er ook prentjes die werden uitgegeven bij het afleggen van kloostergeloften of religieuze geloften. Deze zijn de publieke geloften van armoede, zuiverheid en gehoorzaamheid.

Hierdoor wordt men permanent lid van een religieuze orde of congregatie.

Ook zijn er prentjes ter gelegenheid van een kloosterjubileum, van een vertrek naar de missie of een andere gelegenheid. Nonnen schreven dan vaak aan de achterzijde met de hand de reden of een gebedje.

Engelbewaarder

We kennen prentjes met engelbewaarders en afbeeldingen uit het dagelijks leven; van opstaan tot en met het slapen gaan.

De engelen hadden verschillende rollen. Ze dienden vooral als steun en bescherming. De engelen, die bijzondere bescherming bieden, dus de engelbewaarders, komen hier aan bod.

Op de prentjes met engelbewaarders staan soms gebedjes of versjes.

Een van de bekendste versjes is:

*'s Avonds als ik slapen ga
volgen mij veertien engeltjes na.
Twee aan mijn hoofdeind, twee aan mijn voeteind.
Twee aan mijn rechterzij, twee aan mijn linkerzij.
Twee die mij dekken, twee die mij wekken.
Twee die mij wijzen, naar hemelse paradijzen.*

In spreekwoorden komen engelen ook vaak aan bod. Wie kent niet: “je bent de reddende engel”, “er heeft een engeltje op mijn schouder gezeten”, “je komt als een engel uit de hemel” of “het was of er een engeltje op mijn tong pieste”.

De Goede Herder

De Goede Herder is een gelijkenis uit het Evangelie van Johannes. “De goede herder geeft zijn leven voor zijn schapen” (Joh. 10: 11). “En Hij kent zijn schapen en zijn schapen kennen Hem” (Joh. 10: 14).

In de loop der tijd hebben verschillende prenten en prentjes het thema ‘Jezus als Goede Herder’ gekregen.

De variëteit van prentjes met dit thema is heel groot.

Heiligen

De Rooms Katholieke Kerk kent ontelbare heiligen. Tot deze heiligen wordt gebeden om te bemiddelen bij God om bepaalde gunsten te verkrijgen.

HET ZAL WORDEN EEN KUDDE
EN EEN HERDER

Bepaalde heiligen worden meer aangeroepen dan anderen, omdat ze beschermheiligen zijn. Een heel bekende is de H. Antonius van Padua. Wie heeft hem niet aangeroepen op momenten, dat hij iets verloren was, met het wel bekende vers: "*H. Antonius goede vrind, maak dat ik weer vind.*"

Ook verschilt de belangstelling voor een bepaalde heilige van plaats tot plaats. De patroon heiligen voor de kerken in de gemeente Bergeijk zijn in een van voorgaande hoofdstukken aan de orde geweest.

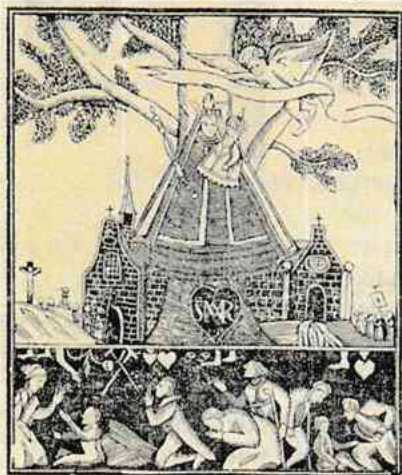
Naast de patroonheiligen kregen ook andere heiligen een plaats in de parochiekerken en in veel huiskamers in de vorm van beelden, afbeeldingen op schilderijen en prenten.

Maria en bedevaarten

Veel aandacht werd en wordt er in de kerk nog steeds geschonken aan de verering van Maria. Vele ouderen zullen ook nog de vele Mariafeesten herinneren. En nog steeds staan overal langs de weg Mariakappelletjes.

De vele Marialiedjes kon bijna iedereen meezingen, zoals "*O reinste der schepselen*", "*Wij groeten u o Koningin*", "*God groet u zuiv're bloemen*".

Er bestaan veel soorten Mariaprentjes, met en zonder gebeden aan de achterzijde. Vaak werden deze prentjes meegebracht van een bedevaart. Ze waren dan meteen een bewijs dat men op bedevaart was geweest.

Een bedevaart is een reis naar een plaats waar een heilige wordt vereerd, of waar er volgens verslagen van ooggetuigen verschijningen van Maria, een engel of een heilige hebben plaatsgevonden. Ook kan het een plaats zijn waar een of meer gevallen van wonderbaarlijke genezingen hebben plaatsgevonden.

Bekende bedevaartsplaatsen zijn: Rome, Lourdes, Fatima, Jerusalem, Bethlehem en Santiago de Compostella.

Voorbeelden van bedevaartsplaatsen dichterbij huis: Weebosch (H. Gerardus Majella), Scherpenheuvel, Banneux,

Beauraing, Kevelaar, Den Bosch en Handel (allen Maria). Behalve devotieprentjes kochten pelgrims in Scherpenheuvel ook vaak 'huiszegens'. Die moesten thuis mensen en dieren beschermen tegen onheil. Zo'n zegen bestaat uit twee prenten. De ene is een bedevaartsprent en de tweede is de huiszegen. Beide prenten werden opgehangen in huis en de gebeden en aanroepingen op de prent werden gebeden als er gevaar dreigde; bijvoorbeeld bij onweer, als er een bevalling of sterfgeval op handen was.

Verdwenen zaken

Heel wat zaken zijn de laatste decennia verdwenen. Denk daarbij onder andere aan: missie, scapulier, plechtige communie, kindsheid, broederschappen en aflaten. Gelukkig zijn er een heleboel prentjes, die ons aan deze zaken herinneren, bewaard gebleven.

Scapulier

Een scapulier bestond uit een aantal lapjes stof met o.a. kruisjes opgeborduurd. Het scapulier beschermde tegen allerlei ziekten en ander onheil. Het werd onder de kleren gedragen. Later werden de lapjes vervangen door een medaille.

Pesjonkelen

Op Allerzielen (2 november) kon men na een kerkbezoek een volle aflaat verdienen. Deze volle aflaat was bestemd voor de overledenen

in het vagevuur en zij konden dan sneller naar de hemel. Dit had tot gevolg dat men de kerk bezocht en na enkele gebeden weer naar buiten liep en daarna weer omdraaide en de kerk opnieuw bezocht, om zoveel mogelijk volle aflaten te verdienen. Dit fenomeen stond bekend als 'pesjonkelen'.

Protestantse platen

Als tegenhanger van de katholieke prenten en prentjes kenden de protestanten hun eigen varianten. Meer informatie hierover is te vinden in het hoofdstuk 'Protestantse kunst: prenten met een boodschap'.

Theo Antonis

Literatuur

Johan Biemans, *Mozaïek van Het Stoom*, Waalre 2002

Johan Biemans, *Parochie Sint Gerardus Majella 1907-2007*, Weebosch 2007

Johan Biemans, *Rijthovens Kerkboek*, Hapert 1992

Alban Butler, *Heiligenlevens*, Lisse 1995

Jo Claes e.a., *Geneesheiligen in de Lage Landen*, Leuven 2005

Jean Coenen e.a., *Een Heilig Huisken, De Heilig Kruiskapel te Luyksgestel*, Luyksgestel 1987

Wim van Dooremolen, *Bergeijks Millennium*, Bergeijk 2000

Jan van den Dungen, *Lucia in Luyksgestel*, zomer 2012 (in eigen beheer)

W. Ellwood Post, *Saints, signs and symbols / A Concise Dictionary*, Londen 1974

Paul van der Heijden en Dick Zweers, *Een geschenk voor een 1000-jarige*, Bergeijk 2001

Jan van Laarhoven, *Het Schetsenboek van Hendrik Verhees*, Den Bosch 1975

Wies van Leeuwen, *Langs de oude Brabantse kerken / Oostelijk Brabant*, Baarn 1974

Stijn van der Linden, *De Heiligen*, Amsterdam/Antwerpen 1999

Frank C. Meijneke, *Op reis door de Meierij met Stephanus Hanewinckel*, Tilburg 2009 (hierin o.a. zijn 'Reize door de Majorij van 's Hertogenbosch in den jaare 1798' en 'Tweede reize door de Majorije in den jaare 1799')

C.W. Mönnich, Michel van der Plas, *Het Woord en Beeld*, Baarn 1977

P.N. Panken en A.F.O. Sasse van Ysselt, *Beschrijving van Bergeik*, 's-Hertogenbosch 1900

Frans Pluijmaekers en Susan Verspaandonk, *Prentjes uit de rijke Rooms Katholieke cultuur*, CKZ Uitgeverij 2011

Willy Roelofs e.a., *Tussen de haai en d'ékker*, Westerhoven 1986

Ad Rooms, *Het Rijke Roomse Leven, Herinneringen met weemoed en weezin*, I, II en III, 2004 / 2006

Paul Spapens en Kees van Kemenade, *366 Heiligendagen*, Zaltbommel 2005

Victor Spauwen en Frans Pluijmaekers, *Gedachtenisprentjes*, Valkenburg 2004

Herman Strijbos, *Kerken van Heren en Boeren*, 's-Hertogenbosch 1995

Frans Theuws, *De oerparochie in de Kempen en haar belang voor het neerzettingsonderzoek I De latere Middeleeuwen*, Overdruk uit Brabants Heem 1981.4

Langs 's Heren wegen, Kleine religieuze monumenten in de Acht Zaligheden, Oerle 1984

Peter Vermeulen, *Langs 's-Heren Wegen, Veldkapellengids voor Noord-Brabant*, Eindhoven z.j.

J.A.J.M. Verspaandonk, *Het Hemels Prentenboek*, Hilversum 1975

<http://www.meertens.knaw.nl/bedevaart>

<http://www.rk-bergeijk.nl>

<http://www.parochieriethoven.nl>

<http://www.parochiewesterhoven.nl>

Illustraties

Binnenzijde voor: Onze Lieve Vrouw van Altijddurende Bijstand

Pag. 3: * Bidprentje Petrus Norbertus Panken (*Collectie Johan Biemans*)

Pag. 4: * Prentje Sanctus Petrus en Sanctus Paulus

Pag. 5: * Prentje H. Gerardus Majella

Pag. 6: * Boek 'Prachtig Protestant'

* Tekstkaartje Zondagsschool Timotheus Helder

Pag. 7: * Uitnodiging zondagsschoolvereniging

* Laat ons niet liefhebben met het woord maar met de daad

* Prent Exodus: 17; 1-7

Pag. 8: * Kerken in Bergeijk-centrum, 't Loo en de Weebosch

Pag. 9: * Kerken in Luyksgestel (3x), Riethoven en Westerhoven (2x)

Pag.10: * Deel gemeentewapen Bergeijk (*bewerking M.V. van wapentekening Bergeijk door William Coolen voor Heraldisch Tijdschrift, 2012*)

Pag.11: * Sint Petrus (18^e-eeuws terracottabeeld in de Hofkerk)

* Sint Petrus' Banden (*deel glas-in-loodraam in de Hofkerk uit 1889, foto Wim van Dooremolen*)

Pag.12: * Wapentekening Bernardus van Clervaux (*door W. Ellwood Post, ingekleurd door Martien Veekens*)

* Ordewapen van de Cisterziënzers

Pag.13: * Sint Bernardus (*deel uit timpaan voorheen 't Stoom, foto M.V.*)

Pag.14: * Ste Gerarde Majella OPN (*tegeltabelau in toren aan straatzijde, bewerking door M.V.*)

* Ordewapen van de Redemptoristen

Pag.15: * Beeld Heilige Gerardus Majella (*bij binnenkomst in bedevaartskerk, foto M.V.*)

Pag.16: * Wapen voormalige gemeente Luyksgestel met Heilige Martinus (*compilatiekening Martien Veekens*)

* 18e-eeuwse beeldengroep van Sint-Maarten (*foto M.V.*)

Pag.17: * 15e-eeuwse St.-Martinuskerktoren (*foto M.V.*)

- Pag.18: * 14e-eeuws houten kruis (naar St.-Martinuskerk overgebracht)
 * Onze Lieve Vrouwe van Luyksgestel (gestolen in 1960er-jaren)
- Pag.19: * Kruisbeeld in brons (Toon Slegers, 1997)
 * Kruisbeeld in beton gegoten (René Groenen, 1961)
- Pag.20: * Wapentekening Lucia van Suracuse (door W. Ellwood Post,
 ingekleurd door Martien Veekens)
 * Foto beeld St. Lucia (in entreehal Lucia, foto M.V.)
- Pag.21: * St. Luciabeelden in de kerken van Bergeijk, Luyksgestel, H.Kruis-
 kapel, Riethoven en Westerhoven (fotobewerkingen M.V.)
- Pag.22: * Wapen voormalige gemeente Riethoven
- Pag.23: * Beeld Sint Willibrordus (voor in kerk, foto M.V.)
 * Glas-in-loodraam Willibrordus (parochieschenking voor pastoor
 Hoedervangers, foto M.V.)
- Pag.24: * Wapen voormalige gemeente Westerhoven
- Pag.25: * Beeld Sint Servatius en processievaandel (foto's M.V.)
- Pag.26: * Beeld Sint Valentinus (in Servatiuskerk / foto M.V.)
- Pag.27: * Beeld Sint Valentinus (in Valentinuskapel)
 * Het heilig putje (foto M.V.)
- Pag.28: * Doopprentje
- Pag.30: * Prentje Eerste Communie
 * Prentje Vormsel
- Pag.31: * Prentje St Camillus de Lellis
- Pag.32: * Prentje Priesterwijding
- Pag.33: * Prentje Engelbewaarder
 * Prentje De Goede Herder
- Pag.34: * Prentje Onze Lieve Vrouwe van Handel
- Pag.35: * Een viertal scapulierien

Binnenzijde achter: Sint Petrus (Cieri 1873)

Kaft achterzijde: De Brede en de Smalle Weg

(ontwerp Theo Antonis)

Inhoud

Redactioneel	o Voorwoord	
	Werkgroep 'Pracht en Praal van Plaat en Prent'	1
Jaap Bussing	o Het begin van devotieprentjes	2
	o De betekenis van devotieprentjes	4
Barend de Graaf	o Protestantse kunst	6
Martien Veebens	o Heiligen en hun Kerken in Gemeente Bergeijk	8
	• Petrus' Banden / 't Hof	10
	• Bernardus van Clervaux / 't Loo	12
	• Gerardus Majella / Weebosch	14
	• Martinus van Tours / Luyksgestel	16
	• Heilig-Kruis / Kruiskapel Luyksgestel	18
	• Lucia van Syracuse / Luciakapel Luyksgestel	20
	• Willibrordus van Utrecht / Riethoven	22
	• Servatius van Maastricht / Westerhoven	24
	• Valentinus van Terni / Valentinuskapel Westerhoven	26
Theo Antonis	o Pracht en Praal van Plaat en Prent	28
	▪ Sacramenten	28
	▪ Engelbewaarder	32
	▪ De Goede Herder / Heiligen	33
	▪ Maria en bedevaarten	34
	▪ Verdwenen zaken / Protestantse platen	35
Martien Veebens	o Verantwoording literatuur en illustraties	36
	o Inhoud	40

St. Peter
CIEPI
1873

